

Tervise Arengu Instituut

**KOOLITUSVAJADUSE ANALÜÜS
SEKSUAALSELT VÄÄRKOHELDUD
LASTE, KAUBITSETUD LASTE JA
SAATJATA ALAEALISTE TEEMAL
ASENDUSHOOLDUSTEENUSE
PAKKUJATELE JA VÕRGUSTIKU
LIIKMETELE**

Madli Raudkivi

Tallinn 2019

Tervise Arengu Instituudi **missioon** on luua ja jagada teadmisi, et tõendus põhised mõjutada tervist toetavaid hoiakuid, käitumist, poliitikat ja keskkonda eesmärgiga suurendada inimeste heaolu Eestis.

Väljaande andmete kasutamisel viidata allikale.

Soovitav viide käesolevale väljaandele: Raudkivi, M. Koolitusvajaduse analüüs seksuaalselt väärkoheldud laste, kaubitsetud laste ja saatjata alaealiste teemal asendushooldusteenuse pakkujatele ja võrgustiku liikmetele Tallinn: Tervise Arengu Instituut; 2019.

Sisukord

Mõisted.....	4
Sissejuhatus.....	5
1..Laste seksuaalse väärkohtlemise, inimkaubanduse ja saatjata alaealiste statistika Eestis	6
1.1 Laste seksuaalne väärkohtlemine.....	6
1.2 Saatjata alaealised.....	6
1.3 Inimkaubanduse ohvriks langenud lapsed.....	7
2..Seksuaalse väärkohtlemise mõju lapsele.....	8
2.1 Seksuaalse väärkohtlemise mõju avaldumist mõjutavad tegurid.....	8
2.2 Seksuaalse väärkohtlemise tagajärjed.....	8
2.3 Traumageenilise dünaamika mudel (<i>traumagenic dynamics model</i>)	10
3..Inimkaubanduse ohvriks langemise mõju lapsele.....	10
4..Saatjata alaealiste välismaalaste tervis ja heaolu.....	12
5..Ohvriks langenud laste toetamine.....	13
5.1 Seksuaalselt väärkoheldud ja/või kaubitsetud lapsed.....	13
5.2 Saatjata alaealised.....	14
6..Valdkonna spetsialistide küsitlus Eestis.....	15
6.1 Seksuaalselt väärkoheldud laste teemaga seotud koolitust vajavad teemad.....	15
6.2 Inimkaubanduse ohvriks langenud laste koolituse olulised teemad.....	16
6.3 Kirjanduse alusel kaardistatud teemade koolitusvajaduse hindamine.....	16
6.4 Koolituse korraldus.....	18
7..Ekspertümarlauad koolituse teemal.....	18
8..Analüüsi kokkuvõte ja koolituskava mustand	20
Kasutatud kirjandus.....	24

Mõisted

Seksuaalne vägivald

Seksuaalvägivald (ingl *sexual violence*) on igasugune seksuaalvahekord või seksuaalvahekorda astumise katse, soovimatud seksuaalse alatooniga märkused või lähenemiskatsed või muul moel isiku seksuaalsuse vastu sunni abil toimepandud teod, sõltumata vägivaldsete suhetest ohvriga ja ükskõik millises kohas, sh kodus, tööl või mujal (Jewkes et al. 2002). Soo, Lukk jt (2016) täpsustavad, et need on juhtumid, kus last sunnitakse ise midagi seksuaalset tegema (nt suguelundite näitamine) või suisa suguühtes osalema. Nende tegude tagajärg lapsele võib olla oluliselt traumeerivam kui näiteks seksuaalse ahistamise/ärakasutamise/väärkohtlemise puhul.

Lapse seksuaalne väärkohtlemine

Seksuaalne väärkohtlemine on lapse kaasamine seksuaalsesse tegevusse, mille sisust ta ei saa täielikult aru, millele ta ei ole võimeline andma adekvaatset nõusolekut ning mis astub üle seadustest või ühiskonna sotsiaalsetest normidest. Seksuaalne vägivald lapse vastu on võimu, seksuaalsete või muude vajaduste rahuldamise eesmärgil toime pandud seksuaalse sisuga kontaktne või mittekontaktne tegevus täiskasvanu või teise lapse poolt, kes vanuse või arengutaseme poolest on vastutus-, usaldus- või võimuhetel lapsega (kriminaalpoliitika.ee).

Lapse seksuaalse väärkohtlemise alla kuulub nii päriselus toimuvad tegevused (seksuaalne vägivald ja seksuaalne ahistamine) kui ka virtuaalmaailmas toimuvad tegevused (küberahistamine) (Soo, Lukk jt 2016).

Lapse seksuaalne ahistamine ja seksuaalne ärakasutamine

Neid termineid kasutatakse pigem mittefüüsiliste tegevuste kirjeldamiseks, kus lapsele demonstreeritakse midagi seksuaalset/pornograafilist, lapsest tehakse seksuaalse alatooniga fotosid, sooritatakse kergemaid soovimatuid lähenemiskatseid (puudutused, käperdamine) (Soonets 1997; Soo, Lukk jt 2016).

Inimkaubandus

Inimkaubandus on inimese asetamine olukorda, kus ta on sunnitud töötama tavapäratutel tingimustel, tegelema prostitutsiooniga, kerjama, panema toime kuriteo või täitma muud vastumeelset kohustust, samuti inimese sellises olukorras hoidmist, kui tegu on toime pandud vabaduse võtmise, vägivaldaga, pettuse, kahju tekitamisega ähvardamise, teisest isikust sõltuvuse, abitu seisundi või haavatava seisundi ärakasutamisega (Vabadusevastased süüteod § 133).

Saatjata alaealine

Välismaalasele rahvusvahelise kaitse andmise seaduse kohaselt (§6) on saatjata alaealine alla 18-aastane välismaalane, kes saabub või on saabunud Eestisse ilma vanema, eestkostja või muu vastutava täisealise isikuta või kes jääb Eestis viibides ilma vanemast, eestkostjast või muust vastutavast täisealisest isikust. Eeldatakse, et alaealisega Eestis koos viibival vanemal, eestkostjal või muul vastutaval täisealisel isikul on isikuhooldusõigus. Politsei- ja Piirivalveameti või Kaitsepolitsei ameti nõudmisel on vanem, eestkostja või muu vastutav täisealine isik kohustatud tõendama isikuhooldusõiguse olemasolu (Välismaalasele rahvusvahelise kaitse andmise seadus § 6).

Sissejuhatus

Koolitusvajaduse eesmärk on uurida saatjata alaealiste, kaubitsetud ja seksuaalse väärkohtlemise ohvritega tegelevate spetsialistide koolitusvajadust ning selle alusel kokku panna koolituskava.

Koolitusvajaduse analüüsi rahastab TAT (toetuse andmise tingimuste) „Asendushoolduse kvaliteedi tõstmine“ meede, mille eesmärk on tõsta asendushoolduse kvaliteeti, arendada asendushoolduse tugi- ja järelhooldusteenuseid ning suurendada perepõhise asendushoolduse pakkujate hulka. Kavandatavate tegevuste ülesanne on toetada asendushoolduselt lahkujate paremat toimetulekut, sotsiaalset lõimitust kogukonnaga ning aktiivset ja jätkuvat osalemist tööturul. Meetme raames viiakse perioodil 2015-2020 ellu tegevused kolme organisatsiooni, Sotsiaalministeeriumi, Tervise Arengu Instituudi ja Sotsiaalkindlustusameti, koostöös (Tervise Arengu Instituut, 2018).

Uuringu osadeks on mõistete seletused, laste seksuaalse väärkohtlemise, inimkaubanduse ja saatajata alaealiste statistika ülevaade, kirjanduse analüüs valdkonna oluliste teemade kaardistamiseks (seksuaalse väärkohtlemise, inimkaubanduse, saatjata võõrasse riiki liikumise mõju lastele, nende võimalikud toetamise viisid jms), küsitlus ekspertide, spetsialistide hulgas, kes puutuvad kokku saatjata alaealiste, kaubitsetud ja/või seksuaalselt väärkoheldud lastega. Lõpliku koolituskava kokkupanekuks korraldati ka kaks ümarlauda ekspertidega, kes puutuvad kokku uuringu sihtrühmadega. Uuringu lõpus on analüüsi alusel koostatud koolituskava.

1 Laste seksuaalse väärkohtlemise, inimkaubanduse ja saatjata alaealiste statistika Eestis

1.1 Laste seksuaalne väärkohtlemine

Laste seksuaalse väärkohtlemise ulatust on täpselt raske paika panna, sest paljud juhtumid ei tule avalikuks. Eestis on võimalik laste seksuaalse väärkohtlemise statistikat esitada nende juhtumite põhjal, mille kohta on algatatud kriminaalasi. Justiitsministeeriumi aruande kohaselt (Ahven, Kruusmaa jt 2018) registreeriti 2017.aastal 557 seksuaalkuritegu, mis on 16% ehk 75 rohkem kui 2016. aastal. Nii palju seksuaalkuritegusid ei ole registreeritud viimased kümme aastat.

Kõigist registreeritud seksuaalkuritegudest moodustasid 93% ehk 515 alaealise kannatanuga seotud seksuaalkuriteod. 2017. aastal registreeriti 81 alaealise kannatanuga seksuaalkuritegu rohkem kui 2016. aastal. Seega on seksuaalkuritegude koguarv suurenenud alaealise kannatanuga seksuaalkuritegude sagenemise tõttu.

2017. aastal moodustasid kõigist alaealisi kahjustavatest seksuaalkuritegudest seksuaalse enesemääramise vastased (n-õ kontaktset) kuriteod ligikaudu poole, kokku oli neid 127 juhtumit. Vägistamisjuhtumeid registreeriti 150, neist 104 pandi toime alaealise vastu. Lisaks vägistamistele registreeriti 2017. aastal 113 muud liiki alaealise kannatanuga seksuaalse enesemääramise vastast tegu (nt suguühe või muu sugulise iseloomuga tegu lapsealisesega, KarS-i § 145).

Mitmel juhul registreeriti alaealise kannatanuga seksuaalse enesemääramise vastane seksuaalkuritegu aastaid pärast selle toimepanemist või toimepanemise algust. 2017. aastal registreeriti ka õe-venna intsesti, kus väärkohtlemine oli kestnud 2–3 aastat. Kõige nooremad kontaktsete seksuaalkuritegude kannatanud olid teo toimepanemise ajal 3-aastased.

Lastevastastes seksuaalse enesemääramise vastastes tegudes oli 72% juhtudest teo toimepanija kannatanule ühel või teisel moel: 33% pereliige või sugulane, 49% muu tuttav. Teo toimepanija oli kannatanule võõras 15% juhtudest. Pereliikmetest ja sugulastest oli lapse väärkohtlejaks kõige sagedamini 80% juhtudest – isa või kasuisa. Kuuel juhul oli väärkohtlejaks vend, mõnel juhul vanaisa või mõni teine sugulane.

1.2 Saatjata alaealised

Eestisse on senini saabunud vähe saatjata alaealisi. 2009.aastal koostatud uuringus on välja toodud, et alates 1997. aastast (eelneva aja kohta vastav statistika ja õiguslik regulatsioon puudub) on Eestisse sisenenud üks saatjata alaealine varjupaigataotleja 2001. aastal. Nimetatud alaealine oli Armeenia kodanik, kes sai varjupaigamenetluse ajal täisealiseks. Politsei- ja Piirivalveameti (PPA) teatel jõudis Eestisse aastatel 2010–2015 ligi 60 isikut, kes esialgsete andmete järgi olid saatjata alaealised. Enamikul juhtudel muutsid nad aga ise hiljem oma andmeid või selgus vanuse tuvastamise ekspertiisi tulemusena, et tegemist oli täisealistega.

SOS Lasteküla, kes vajadusel pakub tuge ning hoolitsust korraka kuni viiele lapsele või noorele (ametlikus kõnepruugis „saatjata alaealisele“), kes on sõdade, katastroofide või muude põhjuste tõttu Eestisse sattunud, on oma kodulehel välja toonud, et alates 2014. aastast on SOS Lastekülas erinevatel aegadel (valdavalt ajutiselt) viibinud seitse Eestisse jõudnud saatjata alaealist (SOS Lasteküla, 2018).

1.3 Inimkaubanduse ohvriks langenud lapsed

Inimkaubanduse illegaalse ja salajase loomuse tõttu on täpne inimkaubanduse ohvritest laste arv teadmata. Kuigi ametlikku statistikat saab koostada avastatud ohvrite kaudu ja see annab ka teatud märke inimkaubanduse trendide kohta, on täpsema inimkaubanduse ohvrite arvu määramine jäänud väljakutseks (United Nations Office on Drugs and Crime, 2016). On teada, et lastel ja noortel on täiskasvanutest suurem risk sattuda inimkaubanduse ohvriks. Lastel ja noortel puudub elukogemus ja võimekus näha viise kuidas inimkaupleja võib nendega manipuleerida. Lapsed aktsepteerivad kahtluseta inimkaupleja väiteid ja lubadusi. Paljudel lastel on ka tõsised katmata vajadused (vajadus armastuse, tähelepanu, isafiguuri jms), mida inimkaupleja ära kasutab (Greenbaum 2017). See muudab lapsed ja noore eriti haavatavaks inimkaubanduse sihtrühmaks.

Justiitsministeeriumi aruande kohaselt registreeriti Eestis 2017.aastal 93 inimkaubandusega seotud kuritegu. Sealjuures on viimastel aastatel olnud kõige levinum inimkaubanduse vorm alaealiste ärakasutamine inimkaubanduse eesmärgil. 2017. aastal registreeriti inimkaubanduse eesmärgil alaealiste ärakasutamisuhtumeid kokku **67 korda** 3–18aastaste laste suhtes (Leps 2017).

Ligi pooled alaealiste ärakasutamise juhtumid toimusid nt Facebook Messengeri, Skype'i, Viberi jt veebikeskkondade kaudu veebikaamera vahendusel, kurjategijad kasutasid neis eri kasutajakontosid ja -nimesid. Poolte ärakasutamise juhtumite puhul kohtusid kurjategijad alaealistega kas avalikus kohas (nt hotellis), autos, oma kodus, ka striptiisiklubis, lapse töökohal ja lapsega ühises kodus.

Üldjuhul lubati lapsele raha, kui laps nõustub poseerima veebikaamera ees erootilistes ja pornograafilistes poosides, ennast rahuldama, olema näitlejaks või modelliks pornograafilises teoses, alustama prostitueerimist. Samuti mõjutati lapsi raha eest kas käega või suuga kurjategijat rahuldama. Mõnele alaealisele neiule tehti ettepanek alustada tööd striptiisiklubis, tegelda striptiistantsuga ja näiteks „härrasmeeste“ kulul alkoholi tarbimisega, pakkuda sekretäritöö kõrvalt ülemusele seksi. Lastele pakuti seksi eest raha 5st 50 euroni, kuid mitmel korral ka 500 eurot kuutasuna seksuaalsete teenuste osutamise eest (Leps, 2017).

Kokkuvõtlikult, ei ole Eestil suurt kokkupuudet saatjata alaealistega, kuid laste seksuaalne väärkohtlemine ja inimkaubandus (just laste seksuaalse ärakasutamise eesmärgil) on sagedane probleem, millega tuleb tegeleda ja tähelepanu pöörata. Sealjuures on oluline märkida, et alaealistega kuriteod, mis sisaldavad seksuaalselt väärkohtlemist või inimkaubandust on võrreldes eelmise aastaga sagenenud, mis viitab veelgi vajadusele harida asendushoolduse valdkonna spetsialistide ja töötajaid nendel teemadel.

2 Seksuaalse väärkohtlemise mõju lapsele

2.1 Seksuaalse väärkohtlemise mõju avaldumist mõjutavad tegurid

Selleks, et spetsialistid saaksid edukalt seksuaalselt väärkoheldud last toetada, on vajalik mõista seksuaalse väärkohtlemise võimalikku mõju lapsele. See võimaldab spetsialistil olla valmis erinevateks tagajärgedeks ning võimaldab olla lapsele paremini toeks.

Enne võimalike seksuaalse väärkohtlemise tagajärgede kirjeldamist lapsele, on oluline silmas pidada, et mitmed erinevad tegurid mõjutavad nende tagajärgede avaldumist ja raskustaset. Uuringud on näidanud, et mõju ulatus ja avaldumine sõltub sellest, kes on väärkohtleja (pereliige, tuttav või võõras), väärkohtlemise pikkus (korduv või ühekordne, pikaajaline või lühiajaline), füüsilise/vaimse vägivalda kogemine väärkohtlemise ajal, ohvri toimetulekuoskused, lapsevanemate toimetulek väärkohtlemise avastamisel (lapse uskumine/mitteuskumine, toetus/toetus puudumine) (Aydin, Akbas, Turla, Dundar, 2016).

On oluline teadvustada soolisi erinevusi seksuaalse väärkohtlemise tagajärgede puhul. Näiteks on uuringud näidanud, et kui poiste seas seksuaalse väärkohtlemise psühholoogilised tagajärjed aja möödudes vaikselt taanduvad, siis tüdrukute puhul võivad need üha rohkem süveneda. Lisaks on uuringud näidanud, kuidas tüdrukud suurema tõenäosusega internaliseerivad oma kogitud stressi, mis väljendub ärevuse, depressiooni ja enese kahjustamisena. Samas kui poisid väljendavad oma trauma „hüpermaskuliinse kompenseerimisega“, mille osaks on agressiivsus, anti-sotsiaalne käitumine, vägivaldsus ja homofobne käitumine (Allnock ja Hynes 2012).

Lisaks sõltub väärkohtlemise mõju lapse toimetulekuoskustest. Need võivad soodustada kohanemist, kuid võivad ka selle vastu töötada. Näiteks kohanemist soodustavad toimetulekuoskused on probleemide lahendamise oskus, oskus otsida toetust või infot, kontrollitaju. Kohanemist takistavad toimetulekuoskused on eitamine, eemaldumine, sõltuvusainete tarvitamine, mis võivad viia pikemaajaliste probleemideni (Allnock ja Hynes 2012).

Kokkuvõtlikult saab öelda, et seksuaalse väärkohtlemise mõju avaldumine sõltub erinevatest teguritest, mis tähendab, et kuigi uuringud on välja toonud mitmeid võimalikke seksuaalse väärkohtlemise tagajärgi, erineb nende avaldumine tugevasti ohvrite lõikes. Uuringud on näidanud, et mõned lapsed ei pruugi üldse mingeid tagajärgi kogeda või väljendada. Seega ei saa öelda, et seksuaalselt väärkoheldud laste puhul saaks välja tuua kindlaid sümptomeid või tunnuseid, millega peaks kindlasti seksuaalselt väärkoheldud laste kasvatamisel arvestama (Kendall-Tackett, Williams ja Finkelhor, 1993).

2.2 Seksuaalse väärkohtlemise tagajärjed

Juba 1993.aastal avaldatud metanalüüs, mis käsitles uuringuid seksuaalse vägivalda kogemise mõjust lapsena leidis, et seksuaalse väärkohtlemise kogemine lapsena on tõsine nähtus ning võib väljenduda erinevat tüüpi sümptomite ja patoloogilise käitumisena (Kendall-Tackett, Williams ja Finkelhor, 1993).

Aastatel 2007 - 2012.aastal viisid Debra Allnock ja Patricia Hynes läbi laiaulatusliku kirjanduse analüüsi, et kaardistada mõjukaid terapeutilisi teenuseid seksuaalselt väärkoheldud laste toetamiseks ja raviks. Üheks selle analüüsi osaks oli analüüsida ka kirjandust seksuaalse vägivalda

mõjust lastele. Uurijad leidsid, et **seksuaalne väärkohtlemine võib mõjutada viite laia valdkonda:**

1. Lapse aju arengut

- a. kognitiivne, käitumuslik ja füüsiline areng on häiritud

2. Lapse füüsilist tervist

- a. Lapseea tunnused on näiteks valulik genitaalpiirkond ja urineerimine, raskused käimisel, valulik roojamine, sügelus või tüükad suguelundite piirkonnas, põletikud või teised ebanormaalsed anaalsed tingimused, seksuaalselt levivad suguhaigused, tüdrukutel rebenenud neitsinahk, soovimatu rasedus
- b. Täiskasvanud, kes on lapseas kogenud seksuaalset väärkohtlemist, omavad sagedamini seedeelundkonna häireid, ärritatud soole sündroomi, pea-, selja-, lihas- ja liigesevalu
- c. Suurem risk kogeda ülekaalulisust või vastupidiselt söömishäireid (eriti buliimiat).
- d. Suurem risk kuritarvitada sõltuvusaineid hilisemas elus.
- e. Sagedasemad enesetapukatsed ja -mõtted

3. Lapse vaimset tervist

- a. Ärevushäired
- b. Depressioon
- c. post-traumaatiline stressihäire, sh kompleksne post-traumaatiline stressihäire
- d. häiritud kiindumus
- e. Tajutud süü- ja häbitunne, viha ja kurbus

4. Lapse käitumist ja suhteid teistega

- a. Riskantsem seksuaalne käitumine hilisemas eas (keskmisest rohkem seksuaalpartnereid, sagedasemaid kaitsmata vahekordi, varasemat soovitud seksuaalelu algust, tihedamat seksuaalteenuste pakkumist narkootikumide või raha vastu ja alkoholi kasutamist seksuaalvahekorra ajal)
- b. Kõrgem risk käituda hälbivalt hilisemas eas (kriminaalsed kuriteod, sõltuvusainete tarvitamine, prostitutsioon)
- c. Vähenenud usaldus- ja turvatunne
- d. Täiskasvanueas probleemid intiimsuse, emotsionaalse mugavustunde, võõrandumise, viha ja usaldamatusega
- e. Liigselt seksualiseeritud käitumine/seksuaalne käitumine, mis ei vasta lapse arengutasemele

5. Lapse tulevikuvõimalusi ja väljakutseid

- a. kehvemad tulemused ja kohanemine haridussüsteemis,
- b. madalamad kognitiivsed ja intellektuaalsed sooritused.
- c. Sageli segava käitumine klassiruumis või ei ole võimelised teistega integreeruma.
- d. suurem tõenäosus puududa koolist põhjuseta või langeda koolist välja.
- e. lapsepõlves kogatud seksuaalne vägivald suurendab ka tõenäosust, et satutakse tulevikus uuesti vägivalda ohvriks. Selle põhjenduseks on toodud mitu erinevat hüpoteesi. Riskantsed eluviisid võivad muuta seksuaalset vägivalda lapsena kogenud indiviidid haavatavamaks edaspidisele väärkohtlemisele või ka trauma järgsed sümptomid võivad mõjutada hindamisvõimet.

2.3 Traumageenilise dünaamika mudel (*traumagenic dynamics model*)

Kuigi Allnock ja Hynes (2013) leidsid oma metaanalüüsis, et kindel sümptoloogia seksuaalse väärkohtlemise ohvritel pigem puudub, leidsid nad, et kirjanduses on toetust leidnud Finkelhor and Browne'i (1985) poolt koostatud nelja traumageenilise dünaamika mudel (*traumagenic dynamics model*), mis üritab seletada lapse seksuaalse väärkohtlemise psühholoogilisi protsesse ja efekte. Selle mudeli kohaselt hõlmab lapse seksuaalne väärkohtlemine endas nelja reaktsiooni traumale:

1. **traumaatiline seksualiseerimine** - lapse seksuaalsus, seksuaalses tunded ja hoiakud arenevad düsfunktsionaalselt või sobimatult tema eale. Selle tulemuseks võib olla riskantsem seksuaalelu või vastumeelsus seksuaalsuhete vastu.
2. **reetmise taj** - laps avastab, et kahju on põhjustatud kellegi poolt, kellest laps eluliselt sõltub. Usalduse kaotus ja pettumus võivad viia depressioonini, vihani ja teiste usaldamatuseni.
3. **jõuetus** (*powerlessness*) - lapse soove, mõtteid ja produktiivsuse tajumist pidevalt rikutakse, sest tema keha kasutatakse korduvalt vastu tema tahtmist, mis kinnitab tema nägemist end ohvrina. Jõuetuse tajumine võib omakorda toota hirmu ja ärevust ning ekstreemset vajadust kontrolli järele. Viimane võib vallandada kompenseerivaid tunge teisi seksuaalselt väärkohelda. Jõuetuse tunne võib mõjuda hävitavalt ka ohvri toimetulekuoskustele.
4. **stigmatiseerimine** - lapse tundeid nagu häbi või süü pidevalt kindlustatakse, sisendatakse, mis muutub selle tulemusena lapse mina-pildi osaks. See võib omakorda viia lapse madala enesehinnanguni, ennast kahjustava käitumiseni, enesetapumõtteni ning enda samastamiseni teiste stigmatiseeritud käitumisega (sõltuvusainete tarvitajad, prostitutsioon) (Canton-Cortes, Cortes, Canton 2012).

Hilisemad autorid on lisanud mudelisse ka **salastatus** (sealhulgas hirm ja isolatsioon, mille salastatus loob) ja **segaduse** (sest laps on kaasatud „alatusse“ käitumisse, mille on täiskasvanu ellu kutsunud). Kuigi need kuus dünaamikat ei ole unikaalsed seksuaalse väärkohtlemise juhtumtele, on nende nähtuste kombinatsioon see, mis teeb seksuaalsest väärkohtlemisest erilise trauma. Individuaalsed dünaamikad võivad varieeruda seksuaalset väärkohtlemist kogunud ohvrite hulgas, mis selgitab sümptomite varieerumist ning viitab sellele, et ravi peab puudutama iga dünaamikalt vastavalt ulatusele, mitte võtma üldist lähenemist iga individuaalse ohvri puhul (Allnock ja Hynes, 2013)

3 Inimkaubanduse ohvriks langemise mõju lapsele

Inimkaubanduse uurimine on väljakutsuv, sest puudub ühine andmebaas ohvritest, ohvrite identifitseerimine on keeruline, mõisted on sagedasti erinevalt defineeritud, valimid on väikesed ja populatsioonid on mitmekülgised (naised ja noored, tööalane vs seksuaalne eksploateerimine jne). (Greenbaum 2015). Seda enam on raskem uurida inimkaubanduse ohvreid, nende tervist ning toetamise võimalusi.

Ottisova, Smith jt (2018) on välja toonud, et uuringuid kaubitsetud laste vaimse tervise ja toimetuleku kohta on napid ning selle grupi kohta on üldiselt vähe teada. Need vähesed uuringud, mis on käsitletud inimkaubanduse ohvriks langenud laste vaimset tervist leidsid, et sellistel lastel on suurem risk kogeda **post-traumaatilist stressihäiret, depressiooni ja ärevushäireid**. **Neil on sagedamini kalduvus ennast kahjustada ja üritada enesetappu**. Seda kinnitab ka

Ottisova, Smith jt enda poolt läbiviidud uuring, mille tulemused näitasid, et kaubitsetud laste kõige sagedasemateks vaimse tervise häireteks oli post-traumaatiline stressihäire (22% lastest), meeleoluhäired (nt depressioon, 22% lastest), tõeline stress ja kohanemishäired (7% lastest). 33% lastest olid end tahtlikult kahjustanud ning 27% olid üritanud ennast tappa. Peaaegu viiendikul lastest (19%) oli diagnoositud ebaspetsiifilised emotsionaalsed ja käitumuslikud raskused, mis viitavad inimkaubanduse mõju diagnoosimise keerukusele ja vajadusele inimkaubanduse ohvritest laste multidistsiplinaarseks raviks.

Eriti kahjulik on lapse tervisele inimkaubandus, mille jooksul kogeb ta ka seksuaalselt ärakasutamist. Sellisel puhul kogeb ta nii inimkaubandusest kui ka seksuaalselt ekspluateerimisest tulenevaid tagajärgi. Psühholoogilised mõjud on näiteks madal enesehinnang, enesekindluse kadumine, ärevus, paanikahood, depressioon, lootusetus, post-traumaatiline stressihäire, sõltuvusainete tarvitamine, enesetapumõtted, kiindumusprobleemid, usaldamatus täiskasvanute vastu, antisotsiaalne käitumine, teistega suhestamise probleemid, arengus mahajäämus, keelelised ja kognitiivsed probleemid, puudujääk verbaalses ja mälu seotud oskustes ning kehvemad akadeemilised tulemused. Füüsilised tagajärjed on näiteks komplikatsioonid, mis tulevad kõrgeriskiga rasedustest ja ohtlikud abordid, peavalud, väsimus, pearinglus, valud (nt seljas, kõhus, vaagnas), suguhaigused (sh HIV/AIDS), ja günekoloogilised põletikud (viidatud Twigg, 2017 järgi).

Veidi rohkem on uuritud inimkaubanduse ohvriks langenud naise ning nende vaimset ja füüsilist tervist ning toimetulekut. Kuigi lapsi võib inimkaubandus erinevalt mõjutada, on kasulik ka nende uuringute tulemustega tutvuda.

Oram, Abas jt (2016) uurisid kaubitsetud naiste ja meeste toimetulekut Inglismaal. Nende uuringus olid kõige sagedasemad füüsilised inimkaubanduse tagajärjed osalejate hinnangul peavalud, kergesti väsimine, seljavalud, pearinglused ja mälu probleemid, kusjuures need sümptomid ilmnesid sagedamini naiste kui meeste hulgas. 69,8% osalejatest väitsid, et on kogenud **post-traumaatilist stressihäiret, depressiooni ja/või ärevushäireid**. Ligi 40% olid mõelnud enesetapule. Jällegi oli see sagedasem naiste hulgas. Meeste hulgas oli sagedamini täheldatud alkoholi kuritarvitamist (14% meestest). Nende uuring tõi ka esile asjaolu kui palju vägivalda uuringus osalejad kogesid ning kestvat hirmu inimkaubitsejate ees. Ligi ¾ osalejatest endiselt tajusid, et nad on ohustatud oma endiste kaubitsejate poolt.

Väga sarnased tulemused tulid ka teisel Inglismaal läbiviidud uuringus. Inglismaal intervjuueriti 207 inimkaubanduse ohvriks langenud naist, mille raames uuriti ka nende füüsilist tervist ja selle muutumist peale inimkauplemise situatsioonist väljumist. Kõige püsivamad füüsilise tervise probleemideks olid **peavalud, väsimus, pearinglus, selja-, kõhu- ja alakõhuvalud ning raskused mäletamisel**. Vaimse tervise sümptomitest keskenduti samas uuringus neljale tagajärjele, mis on seotud trauma kogemisega: depressioon, ärevus, vaenulikkus ka post-traumaatiline stressihäire. Kuigi nimetatud nähtuste erinevad psühholoogilised sümptomid vähenesid naiste seas peale inimkauplemise situatsioonist pääsemist, jäid need tunduvalt kõrgemaks võrreldes naistega, kes pole kogenud inimkauplemist. Näiteks tundis kolm kuud peale inimkauplemisest pääsemist suur osa naistest **lootusetust tuleviku suhtes (60%), üksildust (72%), depressiooni (75%), väärtusetust (52%) ja närvilisust (51%)**.

Moldovas viidi läbi uuring inimkaubanduse naisohvrite hulgas, mis kinnitas jällegi varasemaid uuringuid. Üle poolte inimkaubeldud naistest kogesid peale inimkauplemisest pääsemist vaimse tervise häireid, kõige sagedamini **post-traumaatilist stressihäiret (35,8%), depressiooni ilma post-traumaatilise stressi sündroomita (12,5%) ja ärevushäireid (5,8%)**. Sealjuures oli käesoleva uuringu tugevuseks asjaolu, et vaimse tervise häirete mõõtmiseks kasutati valideeritud instrumente ja mõõdikuid, mitte ainult osalejate enda hinnanguid sümptomite ilmnemisele. Uuringu autorid leidsid, et inimkaubanduse ohvritest naiste toetamisel peaks lähtuma ohvrite individuaalsetest vajadustest. Esmalt peaks tegelema ohvri füüsilise ja psühholoogilise

tervise stabiliseerimisega ning sotsiaalsete vajaduste vastamisega. Alles siis saab sügavamalt tegeleda traumale fokusseeritud psühholoogilise abiga. Selle all peetakse silmas ohvri usalduse taastamist teiste inimeste vastu, oma emotsioonide ja depressiooniga toimetuleku ja reguleerimise õpetamine (Abas, Ostrovski, Prince jt 2013).

4 Saatjata alaealiste välismaalaste tervis ja heaolu

El-Awad, Fathi, Petermann ja Reinelt (2017) tegid ülevaate alaealiste saatjata põgenike vaimsest tervisest ja toimetulekust. Nad leidis, et kuigi saatjata alaealised, eriti need, kes põgenevad kriisiolukordadest, võivad kogeda füüsilisi vigastusi või nälga, kannatavad nad rohkem **psühholoogiliselt traumaatiliste kogemuste tõttu**. Nendeks on näiteks eluohtlike sündmuste läbielamine, füüsiline väärkohtlemine, seksuaalne väärkohtlemine, armastatud inimeste kaotamine, eraldamine oma perekonnast vastu oma tahtmist, vägivalda pealt nägemine. Saatjata põgenikest alaealistel on eriti suur oht kogeda ka mitut traumaatilist sündmust korraga. Seega neil on suurem võimalus kogeda vaimse tervise probleeme nagu **post-traumaatiline stressihäire, depressiooni, ärevushäire, kohanemiskõhnevusi**. Uuringud on näidanud, et 20-53% saatjata alaealistest põgenikest kogevad industrialiseeritud riikides traumaatilise stressi sümptomeid või post-traumaatilist stressihäiret (Unterhitzberger, Eberle-Sejari jt 2015). Seda kinnitas ka uuring Belgias ja Norras, kus uuriti saatjata alaealiste vaimset tervist ning leiti sagedasti **depressiooni, ärevuse ja post-traumaatilise stressihäire** sümptomeid (Vervliet, Meyer-Demott jt 2014). Kordusuuring samade osalejate seas poolteist aastat hiljem näitas, et vaimse tervise häired ei vähenenud noorte hulgas aja möödudes erilisel määral ja jäid siiski üsna kõrgeks (Verliet, Lammertyn jt 2014).

Lisaks sellele, et nad kogevad traumaatilisi sündmuseid enne uude riiki liikumist, võivad sisserännanud alaealised kogeda ka sihtriigis väljakutseid ja raskuseid. Saatjata alaealiste välismaalaste puhul võib tuleneda raskuseid ka **kohanemisel uue kultuuri ja keskkonnaga esimese paari aasta jooksul**, kus nad tajuvad, et elavad justkui kahes erinevas maailmas, mis võib omakorda tekitada vaimse tervise häireid ja raskuseid igapäevaelus toimetulekul. Lisaks on uuringud näidanud, et põgenikel, kes on tulnud traumaatilisest keskkonnast, omavad sagedamini raskuseid oma **emotsioonide kontrollimisel ja viha juhtimisel**. Neil on raskem seada ja täita eesmärgid (nt hariduse omandamine, elukoha leidmine) erinevate takistuste tõttu (nt puudub haridus või sihtriik ei tunnista nende eelnevat haridustaset), mis on omakorda võib tekitada depressiooni ilminguid (El-Awad, Fathi, Petermann ja Reinelt, 2017). Kelesa, Friborg jt (2016), kes uurisid alaealisi põgenikke leidsid, et igapäevased väljakutsed ja elukeskkond uues riigis tekitavad isegi **rohkem depressiooni** noorte seas, kui minevikus kogatud traumaatilised sündmused. Seega saatjata alaealiste vaimse tervise mõistmiseks ja nende paremaks toetamiseks peaks tegelema nii nende minevikutraumaga kui ka akultuuratsiooniga.

5 Ohvriks langenud laste toetamine

5.1 Seksuaalselt väärkoheldud ja/või kaubitsetud lapsed

Traumageenilise dünaamika mudelil on olnud suur mõju seksuaalselt väärkoheldud laste toimetuleku ja tervise uurimisel. Selle alusel on isegi tehtud ettepanekuid luua teraapiad ja mõõdikuid tagajärgede hindamiseks. Üks kõige uuematest uuringutest aastast 2012 suuresti kinnitas mudeli kehtivust. Autorid leidsid, et oleks vaja luua sekkumisi, mis võimaldaksid hinnata ja vähendada lapsel tajutud süüd, jõetust, traumaatilist seksualiseerimist ja vähemal määral reetmise tajumist. Need sekkumised peaksid arendama **ohvri emotsioonide väljendamise oskuseid**, mis aitaks ohvritel oma negatiivseid emotsioone väljendada ja mis looks terapeutilise keskkonna, kus väärkohtlemisega seotud tundeid saaks väljendada ja taashinnata (Canton-Cortes, Cortes, Canton 2012).

Kallstrom-Fuqua et. al (2004) soovitasid sekkumistel võidelda sarnaselt lapsel **stigma, jõuetuse ja reetmise** tajumisega. Kõik sekkumised peaksid aitama ohvritel märgata oma positiivseid personaalseid omadusi ja tugevdada uskumust, et väärkohtlemine polnud nende süü. Jõuetuse tajumise vähendamiseks, peaks aitama ohvri panna paika teatud eesmärged ning toetada nende saavutamist, et omandada edukogemust. Reetmise tajumise vähendamiseks peaks ohvritel aitama ära tunda positiivseid suhteid nende elus või aitama neil mõista nende suhete olulisust.

Traumaatilise seksualiseerimisega tegelemiseks peaks vähendada ohvri **segadust, mis on seotud seksuaalsuhetega**. Laste puhul peaks teraapia suurendama arengutasemele vastavat lapsevanem-laps suhtlust seksuaalteemadel ning vähendada sobimatut seksualiseeritud käitumist mitte-stigmatiseerival viisil (Canton-Cortes, Cortes, Canton 2012).

Twigg (2017) uuris töötajaid Ameerika raviasutustes, kus tegeleti alaealiste **inimkaubanduse ohvritega, keda oli seksuaalselt ära kasutatud**. Kõik uuringus osalejad leidsid, et ohvrite esmane vajadus oli teenuste järgi, mis tagasid neile turvatunde, kindla elamispaiga ja esmaabi. Samuti vajasisid noored sagedasti võõrutusravi sõltuvusainetest kui ka psühholoogilist kriisiabi/nõustamist (traumale fokuseeritud teraapiat). Jooksvate vajadustena toodi välja füüsilise tervise eest hooldamise võimalust, vaimse tervise eest hooldamise võimalust ja turvalisust tagavaid teenuseid. Jooksvalt tuleb tegeleda ka ohvri juhtumiplaaniga ning vajadusel teha koostööd kohtusüsteemiga, et karistada inimkaubitsejat. Lisaks toodi välja ka pikemaajalisi teenuseid, mis võimaldasid ohvritel omandada eluoskuseid (tervislike suhete rajamine, toidu ostmine, ühistranspordiga liikumine, toidu valmistamine, tugivõrgustiku loomine tervisehoiusteemal, igapäevase eelarve koostamine) kui ka tööoskuseid (nt resümee koostamine, töö otsimise võimalused, tööintervjuudel osalemine). Mõned asutused pakkusid ka kutseõppevõimalusi. Lisaks tegeleti ka alaealise perekonna leidmise ja taasühinemisega kui ka lapse haridustee jätkamise võimaluste tagamisega.

Uuringud on näidanud, et **sotsiaalne tugi** (positiivne perekeskkond, toetavad ja hoolivad vanemad/hooldajad) on seksuaalse väärkohtlemise ohvri üs teguritest, mis võib vähendada seksuaalse väärkohtlemise negatiivset mõju. Vastavalt stressi puhverdamise mudelile vähendab sotsiaalne tugi stressirohkete elusündmuste negatiivset mõju läbi selle, et vähendab stressile reageerimise taset. Samas on täheldatud, et selle mõju on kõrgem tüdrukute kui poiste puhul (Aydin, Akbas, Turla, Dundar, 2016)

Seksuaalselt väärkoheldud laste toetamisel on uuringute järgi olulisel kohal ka **mitte-väärkohtlev (non-offending) lapsevanem/hooldaja**. Seksuaalse väärkohtlemise avalikuks tulemisel saab toetav ja turvaline hooldaja puhverdada väärkohtlemise mõju, samal ajal kui selle puudumine võib negatiivset mõju veelgi suurendada. Turvaliste ja toetavate hooldajate kaasamine lapse teraapiatesse on uuringute kohaselt olnud toeks lapse taastumisel (Allnock ja Hayes 2012).

Seksuaalselt väärkoheldud lapsed ja noored on öelnud, et nendega töötavad professionaalid peaksid olema **kättesaadavad, hinnangutevabad ja ei tohiks anda palju juhiseid**. Noorte jaoks peaks teraapias ruumi jääma ka huumoriks. Nad hindavad otse teemast rääkimist, usaldust ja konfidentsiaalsust. Laste ja noorte arvates on võtmeväärtusega terapeutiline nõ allianss, kus terapeudid ja praktikud suudavad silmas pidada iga lapse individuaalseid vajadusi ning eelistusi, tagavad neile turvalise keskkonna, kohtlevad neid austusega ning seletavad neile selgelt raviprotsessi. Lastele meeldib omada kontrolli, seega arvestamine nende eelistustega aitab seda tagada ning seeläbi luua usaldust. See kontseptsioon peegeldab lapsekesksuse põhimõtet (Allnock ja Hayes 2012).

Hollandis võrdlesid teadlased seksuaalselt väärkoheldud ja seksuaalselt väärkohtlemata noorte vajadusi hooldusperedes. Nende uuringu tulemuste kohaselt ei erinenud kaks gruppi noori oma vajaduselt. Vaid ühe omaduse lõikes erinesid seksuaalselt väärkoheldud noored oma eakaaslastest. Nimelt nad ei soovinud luua emotsionaalset sidet oma kasuvanemate ega professionaalidega. Nad soovisid neilt instrumentaalset ja professionaalset suhet, mida iseloomustab piiritletud kuuluvustunne. Selline emotsionaalne distants hooldajatest ja kõrge hooldusvajadus on tulnud välja ka teiste uuringute puhul, mis on käsitletud seksuaalselt väärkoheldud lapsi. Neil lastel võib olla keeruline luua lähedasi suhteid seksuaalse väärkohtlemise kogemuse tõttu, sest seksuaalsed ründajad on tihti kasutanud ära oma võimu laste peal, et alustada seksuaalset väärkohtlemist. Nagu ka Maslow on teoretiseerinud, siis lapsed ei saa tunda kuuluvustunnet, kui neile pole enne tagatud turvatunnet. Seega lapsed ja noored peavad eelkõige tundma end oma hooldajatega turvaliselt ja olema veendunud, et suhe hooldajaga on vägivallatu ning alles siis saab laps hakata looma lähedasi suhteid (Steenbakkens, Ellingsen, vand der Steen, Grietens, 2018).

5.2 Saatjata alaealised

El-Awad, Fathi, Petermann ja Reinelt (2017) panid kokku mudeli, mis on mõeldud esmase toe pakkumiseks alaealistele saatjata põgenikele. Mudel peaks toetama kolme peamist psühholoogilist elementi: kultuuridevahelist kompetentsi, emotsioonide reguleerimist ja motivatsiooni. Kultuuridevaheline kompetents peaks sisaldama õppetunde kultuuri kontseptsioonist, kultuurilistest erinevustest ja sarnasustest, stereotüüpidest (parem mõistmine, kuidas stereotüübid mõjutavad inimeste käitumist, reaktsioone), kohanemise oskustest, austuse ja lugupidamise olulisusest ja kultuuridevahelistest kommunikatsioonivõimalustest. See on mõeldud kohanemise soodustamiseks. Emotsioonide reguleerimise treenimine peaks töötama alaealise empaatia ja emotsionaalse aktsepteerimise ning muutuse kohta. See peaks toetama noore vaimset kohanemist ja vaimset tervist. Motivatsiooni koolitus peaks õpetama noorele seadma realistlikke eesmärke ja viise kuidas nende poole püüelda, mis peaks viima vaimse tervise parenemiseni.

Alaealiste saatjata põgenike uuring Norras kinnitas, et noorte vaimset tervist ja heaolu toetas erinevat sorti sotsiaalne toetus (bioloogilised vanemad lähteriigis, sõbrad/tuttavad uues sihtriigis, etnilised/rahvuskaslastes sihtriigis). Ka selle uuringu autor soovitas lisaks kogetud traumaatiliste sündmuste tagajärgedega tegelemisele, töötada noore kohanemise toetamisega. Näiteks arendada noorte kultuurilist kompetentsi, saavutada kontakt lapse bioloogilise perekonnaga ja võimaldada noorel luua uusi kontakte oma eakaaslastega kultuuriliselt mitmekülgses keskkonnas. Autor leidis, et need oleksid väga kasulikud sekkumised lisaks psühholoogilisele teraapiale (Oppedal ja Idsoe, 2015).

6 Valdkonna spetsialistide küsitlus Eestis

Eelnevale kirjanduse analüüsile toetudes ning käesoleva uuringu eesmärgist lähtudes koostati ankeet veebiküsitluseks. Kuna saatjata alaealiste välismaalastega on kokkupuude väike, käsitles ankeet laste seksuaalset väärkohtlemist ja inimkaubandust¹. Veebiküsitluse eesmärk oli kaardistada kirjandusanalüüsist tõusnud teemade vajalikkus Eestis, tuua välja teisi olulisi teemasid Eesti kontekstist lähtuvalt, täpsustada koolituse sihtrühma ja korraldust. Kutse saadeti laiali laiale spetsialistide ja organisatsioonide ringile, kes puutuvad kokku käesoleva uuringu teemadega (seksuaalselt väärkoheldud lapsed, kaubitsetud lapsed) kui ka laiemalt asendushoolduse valdkonnaga. Kokku vastas ankeedile 12 eksperti erinevatest organisatsioonidest.

6.1 Seksuaalselt väärkoheldud laste teemaga seotud koolitust vajavad teemad

Ankeedile vastanud eksperdid tõid vabas vormis välja vastuseid, mis on nende hinnangul laste seksuaalse väärkohtlemise valdkonnas olulised ja peaksid olema koolitusel käsitletud. Vastused saab jagada nelja laiemasse teemasse – **lapse aitamine ja toetamine, seksuaalse väärkohtlemise mõju lapsele, seksuaalse väärkohtlemise tuvastamine ja asenduskodu personali toetamine.**

Lapse aitamise ja toetamise võtteid toodi välja kõige sagedamini. Ankeedile vastajad leidsid, et asendushoolduse pakkujad peaksid tundma seksuaalselt väärkoheldud laste kriminaalmenetluse käiku, et nad oskaksid selles protsessis paremini last toetada ning nende küsimustele vastata. Lisaks leiti, et lapse paremaks toetamiseks peaks koolitusel käsitlema lapsele emotsionaalse toe pakkumise viise, viise kuidas asenduskodu töötaja saab seksuaalselt väärkoheldud last aidata (sh erinevad teenused ja terapeutid), kuidas saada seksuaalselt väärkoheldud lapsega kontakti. Lisaks peeti oluliseks ka viise, kuidas luua lapsele turvatunne ja arusaamine, et laps on asenduskodus kaitstud ja ta ei pea enam himu tundma.

Seksuaalse väärkohtlemise mõju on seotud samuti lapse toetamise erinevate võimalustega. Vastajad leidsid, et mida paremini oskavad asendushoolduse pakkujad arvestada seksuaalse väärkohtlemise mõjuga lapsele (nt lapse käitumisele, riskide võtmisele, lapse seksuaalsele arengule) osatakse ka last paremini toetada. Väärkohtlemise mõju puhul pidas üks vastaja oluliseks ka seda, kuidas seksuaalse väärkohtlemise tagajärjel võivad lapsed ise kujuneda väärkohtlejaks ning on oluline osata sellises olukorras olevaid lapsi kasvatada.

Lisaks toodi välja vajaliku teemana ka seksuaalse väärkohtlemise tuvastamist – märgid, mis võivad viidata seksuaalsele väärkohtlemisele.

Asenduskodu personali puudutavad teemad olid väga erinevad. Koolitusel peaks vastajate hinnangul käsitlema teemasid nagu eneseabi (kuidas iseend aidata ja leida abi, kui on tunne, et ei jõua enam), personali kalduvus varjata kahtluseid, et laps on enne asenduskodusse sattumist väärkoheldud (tabu, hirmu või suure töökoormuse tõttu), koostöö lapse sugulastega, kes jätkavad lapsega suhtlemist, kui väärkohtlemist pole veel kinnitatud, asenduskodu tingimustest tulenevad ohud (nt laste riskialtimate käitumine, suurem oht sattuda kokku väärkohtlejaga jne) ja asenduskodu töötajate vähene teadlikkus seksuaalharidusest (nt vananenud ja piiratud teadmised seksuaalsusega seotud teemadel). Lisaks toodi välja ka asjaolu, kuidas asenduskodus võivad asenduskodu personali töötajad seksuaalse väärkohtlemise juhtumi puhul üle reageerida ning see võib

---

¹ Saatjata alaealiste temaatika koolitusvajaduse määramiseks viiakse läbi eraldiseisev analüüs teatud spetsialistidega, kes omavad kokkupuudet spetsialistidega.

lapsele põhjustada teistkordse trauma, kui kõik lapsed ja töötajad asenduskodus sellest teada saavad. Koolitusel peaks käsitlema kuidas on õige asenduskodu kontekstis töötajate poolt käituda.

6.2 Inimkaubanduse ohvriks langenud laste koolituse olulised teemad

Inimkaubanduse teema puhul olid küsitluses osalenud spetsialistide hinnangud piiratumad ning teemasid, mille kohta peaks asendushoolduse teenuse pakkujaid koolitama vähem. Vastajate arvamused, millega peaks koolitusel tegelema olid:

- Värbamine, selle meetodid ja viisid, selle seos seadusandlusega praegu Eestis. Oluline keskenduda just trendidele Eestis, mitte mujal maailmas.
- Inimkaubandusega seotud ohud
- Inimkaubanduse põhjused, tagajärjed (nii ohvrile kui ühiskonnale)
- Inimkaubanduse stigma mõju ohvrile
- Inimkaubandus ja prostitutsioon – hoiakud selle suhtes, prostitutsioon kui naistevastane vägivald, prostitutsiooni mõju
- Inimkaubanduse mõju lapse arengule ja käitumisele
- Inimkaubanduse ohvriks langenud lapse toetamine ja aitamine sündmusest ülesaamisel.

6.3 Kirjanduse alusel kaardistatud teemade koolitusvajaduse hindamine

Järgnevalt paluti osalejatel hinnata kirjanduse analüüsis tõusnud teemasid vastavalt sellele millisel määral peaks neid teemasid koolitustel käsitlema (skaalal 1=ei peaks teemat käsitlema kuni 4= kindlasti peaks käsitlema). Vastajad, kes leidsid, et koolitus peaks olema ühine hindasid teemade koolitusvajadust ühise koolituse puhul ja vastajad, kes leidsid, et teemad peaksid olema käsitletud eraldi koolitustel, said hinnanguid anda kahe erineva koolituse kohta (teemad seksuaalselt väärkoheldud laste teemalisel koolitusel ja inimkaubanduseks langenud laste teemalisel koolitusel).

Üldiselt peeti kõiki kirjandusanalüüsis tõusnud teemasid koolitust vajavateks teemadeks. Enamasti jagunesidki vastajad variantide „kindlasti peaks koolitusel käsitlema“ ja „pigem peaks koolitusel käsitlema“ vastusevariantide vahel.

Need, kes arvasid, et sama koolitus peaks käsitlema nii seksuaalselt väärkoheldud kui ka kaubitsetud laste teemat, leidsid üksmeelselt (kõik vastajad valisid variandi 4=kindlasti peaks olema koolitusel käsitletud), et järgnevad kolm teemat peavad olema kindlasti koolitusel käsitletud. Nendeks teemadeks olid:

- Lapse seksuaalselt väärkohtlemisest/inimkaubandusest tulenevate emotsioonidega (usaldamatus, viha, häbi, emotsionaalne ebamugavus, süütunne, hirm) toimetulek
- Seksuaalselt väärkoheldud/kaubitsetud lapse usalduse ja turvatunde loomise viisid
- Tegurid millega arvestada seksuaalselt väärkoheldud/kaubitsetud lapse kasvatamisel

Lisaks hinnati koolitust vajavateks järgmised teemad (83,3% vastajatest leidis, et peaks olema kindlasti koolitusel käsitletud ning 16,6% pigem peaks olema käsitletud):

- Seksuaalne väärkohtlemine – mis see on, selle erinevad liigid

- Inimkaubandus – mis see on, selle erinevad liigid
- Post-traumaatiline stressihäire
- Füüsilised sümptomid
- Ennastkahjustav käitumine ja enesetapumõtted
- Seksuaalselt väärkoheldud/kaubitsetud lapse enesehinnang ja mina-pilt

Vastajad, kes leidsid, et teemasid peaks olema käsitletud kahes erinevas koolituses, paluti hinnata teemade koolitusvajadust eraldi. **Seksuaalselt väärkoheldud laste teemalisel** koolitusel peaksid vastajate arvates kindlasti olema käsitletud teemad:

- Seksuaalne väärkohtlemine – mis see on, selle erinevad liigid
- Post-traumaatiline stressihäire
- Lapse seksuaalselt väärkohtlemisest/kaubitsemisest tulenevate emotsioonidega (usaldamatus, viha, häbi, emotsionaalne ebamugavus, süütunne, hirm) toimetulek
- Seksuaalselt väärkoheldud/kaubitsetud lapse usalduse ja turvatunde loomise viisid
- Tegurid millega arvestada seksuaalselt väärkoheldud/kaubitsetud lapse kasvatamisel

Lisaks hinnati seksuaalset väärkohtlemist käsitleval koolitusel olulisteks järgmised teemad (83,3% vastajatest leidis, et peaks olema kindlasti koolitusel käsitletud ning 16,6% pigem peaks olema käsitletud):

- Seksuaalse väärkohtlemise füüsilised sümptomid
- Ennastkahjustav käitumine ja enesetapumõtted
- Seksuaalselt väärkoheldud lapse enesehinnang ja mina-pilt
- Kust saada abi seksuaalselt väärkoheldud laste kasvatamisel
- Inimkaubanduse ohvriks langenud laste teemalisel koolitusel leidsid kõik vastajad, et kindlasti peaksid olema käsitletud järgnevad teemad:
- Inimkaubandus – mis see on, selle erinevad liigid
- Post-traumaatiline stressihäire
- Lapse seksuaalselt väärkohtlemisest/kaubitsemisest tulenevate emotsioonidega (usaldamatus, viha, häbi, emotsionaalne ebamugavus, süütunne, hirm) toimetulek

Lisaks hinnati laste **inimkaubandust käsitleval koolitusel** olulisteks järgmised teemad (83,3% vastajatest leidis, et peaks olema kindlasti koolitusel käsitletud ning 16,6% pigem peaks olema käsitletud):

- Inimkaubanduse mõju lapse füüsilisele tervisele
- Ennastkahjustav käitumine ja enesetapumõtted
- Liigselt seksualiseeritud käitumisega toimetulek
- Inimkaubanduse ohvriks langenud lapse enesehinnang ja mina-pilt
- Kaubitsetud lapse usalduse ja turvatunde loomise viisid
- Tegurid millega arvestada kaubitsetud lapse kasvatamisel
- Kust saada abi inimkaubanduse ohvriks laste kasvatamisel?
- Internet ja inimkaubandus
- Lapse sõltuvusainete tarvitamise ennetamine

Küsitluses osalenud vastajate hinnangu puhul võib öelda, et seksuaalselt väärkoheldud laste teemal peaks käsitlema praktilisi võtteid, kuidas **toetada seksuaalselt väärkoheldud last** (emotsionaalse toe pakkumise viisid, kust leida lapsele professionaalset abi, kuidas saada seksuaalselt väärkoheldud lapsega kontakti, turvatunde ja usalduse loomise viisid). Teoorias peaksid osalejad teadma ka seda, kuidas seksuaalne väärkohtlemine **mõjutab last ja tema**

käitumist, mis võimaldaks teda veelgi paremini toetada. Lisaks peaks koolitus tegelema ka **asenduskodu personaliga**. Koolitus võiks käsitleda eneseabi teemat, julgustada personali väärkohtlemise kahtluse korral tegutsema ning tagada neile rohkem teadmisi seksuaalharidusest ja asenduskoduse tingimustest tulenevatest ohtudest seksuaalselt väärkoheldud lapse kasvatamisel.

Inimkaubanduse ohvriks langenud laste teemal võiks rääkida **värbamisest** (selle meetodid ja viisid, seos seadusandlusega praegu Eestis), **inimkaubanduse põhjustest ja tagajärgedest** (nii ohvrile kui ühiskonnale), inimkaubanduse stigma mõjust ohvrile, inimkaubanduse ja prostitutsiooni seosest, inimkaubanduse mõjust lapse arengule ja käitumisele ning kaubitsetud lapse toetamise ja aitamisest sündmusest ülesaamisel.

6.4 Koolituse korraldus

Kirjanduse analüüsi alusel võib öelda, et inimkaubandus ja seksuaalne väärkohtlemine/ärakasutamine on sagedasti omavahel seotud, kuid samas võivad sisaldada erinevaid nüansse. Sellest tulenevalt uuriti küsitluses, kas teemasid peaks käsitlema samal koolitusel või peaks koostama kaks eraldiseisvat koolituskava.

12nest vastajast täpselt pooled arvasid, et peaks olema ühine koolitus ning teine pool arvas, et peaksid olema eraldi koolitused. Põhjendusi toodi mõlemal puhul. Ühise koolituse kasuteguriks võib pidada seda, et teemad on tõesti omavahel seotud ning mida rohkem teadmisi nendest valdkondades saab, seda parem on spetsialistidele. Ühine koolitus võimaldaks saada maksimaalselt laialdase ülevaate sellest, mis reaalsuses toimub. Kuna inimkaubandus Eestis ei ole niivõrd sage nähtus võrreldes seksuaalse väärkohtlemisega, siis oleks neid mõistlik koos käsitleda.

Põhjused, miks peaks seksuaalselt väärkoheldud ja inimkaubanduse ohvriks langenud laste teemadel eraldi koolitused korraldama on pigem tehnilised – teemad on liiga mahukad ühe koolituse jaoks ja seksuaalselt väärkoheldud ning kaubitsetud lastega puutuvad kokku pigem erinevad spetsialistid. Üks ekspert leidis ka, et olemuselt on inimkaubandus ja seksuaalne vägivald ja nendest tulenev trauma erinev. Samas tõid kaks vastajat välja, et kui koolitus on mitme päeva pikkune on võimalik need teemad siiski üheks koolituseks siduda, käsitledes ühel päeval inimkaubandust ja teisel päeval lapse seksuaalset väärkohtlemist.

7 Ekspertümarlauad koolituse teemal

Kirjanduse alusel koostatud koolituskava arutamiseks kutsuti 2018.aasta lõpus kokku kaks ekspertidest koosnevat ümarlauda. Ekspertidid esindasid erinevaid MTÜsid Eestis, kes kõik tegelevad seksuaalselt väärkoheldud või inimkaubanduse ohvriks langenud inimestega (nt MTÜ Eluliin, Lastemaja, Sotsiaalkindlustusamet).

Esimese ekspertümarlaua eesmärgiks oli täpsustada koolituse võimalikud sihtrühmad, koolituse eesmärk kui ka peateemad, mis peaksid kirjanduse analüüsi kui ka ekspertide kogemuse alusel koolitusel kindlasti kaasatud olema.

Koolituse sihtrühmaks toodi välja erinevaid grupe – alates korrakaitsetöötajatest kuni lapsevanemateni. Kuna projekti eesmärk on tõsta just asendushoolduse kvaliteeti on peamiseks sihtrühmaks asenduskodutöötajad, kuid koolitust arendades peaks silmas pidama ka lastekaitsetöötajate koolitusvajadust, sest nad peavad tegema koostööd asendushoolduse

valdkonna töötajatega. **Koolituse eesmärk peaks olema sellel, kuidas seksuaalselt väärkoheldud laste/inimkaubanduse ohvriks langenud laste ja saatjata alaealistega koos elada – mida meeles pidada, mida on oluline teada.**

Kirjanduse alusel kaardistatud teemad olid ka ekspertide hinnangul vajalikud. Samas arutelu käigus kerkisid teemad, mida peaks samuti kaaluma ekspertide hinnangul koolituskava koostamisse:

- **Komplekstrauma** – inimkaubanduse ja seksuaalse väärkohtlemise ohvrid võivad kannatada mitme erineva trauma käes, seetõttu peaks käsitlema selle mõju ja milline on komplekstraumast taastumise protsess.
- **Andmekaitse inimkaubanduses** on väga oluline teema, sest ohvriks langenute andmed on vajalikud veebis registrites, inimkaubanduse protsessis rehabilitatsioonis kui ka kriminaalmenetluse käigus. Need, kes hoolitsevad ohvrite eest, peaksid teadma kuhu saab andmeid esitada ja kus andmeid avalikustada ei tohi (nt lapse nime esitamine koolinimekirjades, mis muudavad lapsed ülesleitavaks kurjategijatele).
- **Riigisüsteemi selgitamine** - Kuidas toimib Eestis ohvriabi, millised on erinevad teenused Eestis, kuidas toimuvad menetlused, kellega millal koostööd teha jne.
- **Lapse teraapiaprotsessi** mõistmine - Lastemaja kogemus on, et erinevad lapsega töötavad spetsialistid peaksid paremini mõistma ka lapse teraapiaprotsessi ja vajadust last selles toetada. Täiskasvanud traumeerivad kohati last uuesti. Toetus täiskasvanu poolt peaks olema olemas ka teraapia ajal, ei tohiks lootma jääda vaid teraapiale ja selle toimimisele. Täiskasvanu peaks ka oskama last motiveerida, et ta teraapiast osa võtaks ja seda pooleli ei jäta.
- Inimkaubanduse puhul peaks rääkima ka **ennetusest, noorte ja laste haavatavusest ning märkamise olulisusest** (asenduskodude töötajad peaksid märkama ja toetama noori, et iseseisvumisel ei satuks nad taaskord ohvriks seksuaalselt väärkohtlemisele/inimkaubandusele). Risk sattuda inimkaubanduse ohvriks on alaealistel, kel on keerulised perekondlikud suhted, seetõttu on oma elukogemuse tõttu haavatavad asendushooldusel olevad lapsed ja noored, mistõttu on ennetustöö just eriti oluline.
- **Normaalne seksuaalne areng** – kui räägime normist kõrvale kalduvast seksuaalsest arengust, siis ei tohiks puududa ka sissejuhatus sellesse, mis on normaalne seksuaalne areng.
- Mis on võimalikud **päästikud**, mis võivad lapsel varasemate sündmuste taustal aktiveerida traumakogemuse. Need võivad esile tulla lapse kasvamisel erinevatel perioodidel ja nendega peaks lapse kasvatamisel arvestama. Nt lapse usaldamatus täiskasvanu suhtes, kui ta on liiga rõõmus, sest see võib olla seotud manipuleerimisega. See eeldab oskust panna tähele ebatavalisi käitumismustreid, lapse märkamist, mõistmist ja tema tundma õppimist. Last kasvatav isik peaks aru saama, et ebatavaline käitumine võib olla seotud traumaga ja peaks oskama sellele adekvaatselt reageerida (nt kui laps kardab vett, siis sellel on põhjus ning last ei tohiks sel juhul sunniviisiliselt pesema hakata).
- Kuidas toime tulla, kui laps hakkab rääkima kogemusest, mis teda traumeeris?
- Inimkaubanduse ja seksuaalse väärkohtlemise taaskord ohvriks langemise ennetamine
- Prostitutsiooni ja inimkaubanduse erinevused ja seosed. Inimesed tihti ei mõista nende seoseid/erinevusi.
- Inimkaubanduse puhul peaks puudutama ka noorte tööorjust ja fiktiivabielusid.

8 Analüüsi kokkuvõte ja koolituskava mustand

Statistika kohaselt on laste seksuaalne väärkohtlemine ja inimkaubandus laste seksuaalse ärakasutamise eesmärgil võrreldes eelmiste aastatega tõusnud. Eesti kokkupuude saatjata välismaiste alaealistega on aga väike. Seega on pigem seksuaalne väärkohtlemine ja inimkaubandus teemad, millega peab kindlasti tegelema ka asendushoolduse valdkonnas.

Selleks, et edukalt kasvatada ja toetada seksuaalselt väärkoheldud ja/või kaubitsetud lapsi on vaja teada nende mõjust lapse vaimsele ja füüsilisele tervisele. Kirjanduse analüüsist võib kokkuvõtlikult välja tuua, et kuna inimkaubandus on sagedasti seotud laste ja naiste puhul seksuaalse eksploatatsiooniga, sarnanevad selle mõjud kohati seksuaalse väärkohtlemise mõjuga lapse vaimsele ja füüsilisele tervisele. Nii seksuaalselt väärkoheldud laste kui ka inimkaubeldud laste puhul on erinevate uuringute kohaselt kõige sagedasemateks tagajärgedeks **post-traumaatiline stressihäire, depressioon, ärevushäired kui ka enesetapumõtted**. Võimalik on ka lapse eale mittevastav **liigselt seksuaaliseeritud käitumine**. Laste puhul on välja toodud ka seksuaalse väärkohtlemise negatiivset mõju nende **enesehinnangule ja -pildile**, akadeemilistele saavutustele. Alati aga tuleb silmas pidada, et väärkohtlemise mõju avaldumine võib sõltuda erinevatest teguritest ning sümptomid varieeruvad laste vahel.

Väärkohtlemise või inimkaubanduse tagajärgedega toimetulekuks on vajalik teada ka lapse toetamise viise. Esmatähtis on lastele tagada **turvatunne** (nii füüsilist kui emotsionaalset), **raviteenused** ning vajadusel esmane **kriisiabi/nõustamine**. Uuringud on kinnitanud ka **sotsiaalse toetuse olulist rolli**. Võimalusel peaks toetama lapse suhet tema **mitte-ründajast bioloogilise vanemaga**. Kaubitsetud ja/või saatjata alaealiste puhul peaks **üritama leida laste bioloogilist perekonda** ning toetama suhet nendega. Bioloogilise perekonna puudumisel on oluline luua lapsega usaldav ja toetav suhe ühel tema eest hoolitsevatest täiskasvanutest. Samas peaks mõistma, kui lapsel võib olla raskuseid eelneva väärkohtlemise tõttu selliseid suhteid loomisel.

Seksuaalselt väärkoheldud laste puhul peaks toetama ka tema **emotsioonide väljendamist** (ka negatiivsete), aidata ohvril märgata oma positiivseid omadusi ja aidata seada ning täita väiksemaid eesmärgi elus. Lisaks peaks last kasvatav inimene olema valmis arutama **seksuaalsust ja seksuaalelu puudutavaid teemasid** avatult ning arusaadavalt. Seksuaalselt väärkoheldud lapsel võib olla kujutluspilt seksuaalsuses ja intiimsuhetest olla vastuoluline ning teda kasvatav inimesel peaks olema valmisolek nende teemadega tegeleda.

Eestis läbiviidud küsitlus ja ekspertümarlaud valdkonna ekspertide seas kinnitavad kirjanduse ülevaates tõstatatud teemade olulisust ka Eesti kontekstis. Eriti olulisteks peeti:

- Seksuaalne väärkohtlemine/inimkaubandus – mis see on, selle erinevad liigid
- Lapse seksuaalselt väärkohtlemisest/kaubitsemisest tulenevate emotsioonidega (usaldamatus, viha, häbi, emotsionaalne ebamugavus, süütunne, hirm) toimetulek
- Seksuaalselt väärkoheldud/kaubitsetud lapse usalduse ja turvatunde loomise viisid
- Tegurid millega arvestada seksuaalselt väärkoheldud/kaubitsetud lapse kasvatamisel

Küsitluses osalenud spetsialistide hinnangul peaks tähelepanu pöörama ka **asenduskodu personali toetamisele seksuaalselt väärkoheldud laste kasvatamisel**. Inimkaubanduse ohvriks langenud laste teemal võiks spetsialistide hinnangul rääkida lisaks ka värbamisest (selle meetodid ja viisid, seos seadusandlusega praegu Eestis), inimkaubanduse põhjustest ja tagajärgedest, inimkaubanduse stigma mõjust ohvrile, inimkaubanduse ja prostitutsiooni seosest, inimkaubanduse mõjust lapse arengule ja käitumisele. Ka post-traumaatiline stressihäire ja füüsilised sümptomid on teemad, mida hinnati üsna kõrgelt igat sorti koolitusel käsitlemist vajavateks teemadeks.

Eestis läbiviidud küsitluse tulemustele toetudes peaks koolitus seksuaalselt väärkoheldud ja/või kaubitsetud laste teemal olema pigem ühine, kuid mõlemale teemale peaks andma piisavalt aega koolitusel käsitlemiseks.

Saatjata alaealiste puhul võib samuti ilmned **post-traumaatilist stressihäiret, depressiooni ja ärevushäireid**, mis tulenevad kodumaal läbielatud sündmustest, mille eest tihti põgenetakse. Samas tuleb saatjata alaealiste puhul arvestada ka stressoritega, mis tulenevad sihtriigis **kohanemisega** (keel, kultuur, võimalused jms), mis võivad samuti hakata tekitama noorel vaimse tervise probleeme. Uuringud on näidanud, kuidas halb akulturratsioon võib tekitada vaimse tervise probleeme lisaks eelnevast traumast tulenevale sümptoloogiale.

Saatjata alaealiste puhul peaks lisaks võimaliku minevikutraumaga tegelemisele, toetama tema kohanemist uue keskkonnaga, tutvustades talle uut kultuuri, selle kombeid ja tavasid kui ka võimalikke stereotüüpe ning reaktsioone teistele kultuuridele/religioonidele/rassidele jne. Kasuks tuleks kontaktide loomine sama kultuuri/keelega/rassi vms pärit eakaaslastega. Saatjata alaealistega tegelevate spetsialistide täpsema koolitusvajaduse väljaselgitamiseks tuleb teha uus analüüs, sest nende laste ja noortega on puutunud kokku pigem kitsas ring inimesi Eestis. Kuna Eestis on ka kokkupuude vähene, oleks vaja koostada analüüsi kaasata teiste riikide näiteid, kus kokkupuude saatjata alaealistega on sagedasem.

Koolituskava mustand

I – II PÄEV (16 ak/h) Moodul 1: Seksuaalne väärkohtlemine <i>Sihtrühm: Asendus- ja perekodu töötajad ning lastekaitsetöötajad</i>	Mooduli eesmärk ja õpiväljundid
Lapse arengule vastav versus murettekitav seksuaalkäitumine (murebaromeeter, sh 13-17a.) ²	Eesmärk: Anda ülevaade lapse arengule vastavast ja mittevastavast seksuaalkäitumisest ja seksuaalsest väärkohtlemisest (selle vormid, ohvriks langemise sümptomid, selle tuvastamine, selle ennetamine).
Erivajadusega laste seksuaalsus (erinev lähenemine vastavalt erivajadusele; erivajadusega lapse seksuaalset arengut mõjutavad tegurid; seksuaalsusest rääkimine erivajadusega lastega; noore toimetuleku toetamine tema seksuaalsuses)	
Laste ja noorte vastu suunatud seksuaalvägivald (vormid; sümptomid ehk kuidas ära tunda, et laps võib olla sattunud seksuaalse väärkohtlemise ohvriks).	Õpiväljundid <ul style="list-style-type: none"> • Teab seksuaalse väärkohtlemise sümptomeid • Tunneb seksuaalse väärkohtlemise tuvastamine ja menetlemise protsessi • Teab, kuidas ennetada lapse taas ohvriks sattumist
Seksuaalse väärkohtlemise mõju ulatus ja avaldumise tegurid (lapse vanus, väärkohtleja seotus ohvriga; väärkohtlemise kestvus ja olemus)	
Kuidas toetada last, keda on väärkoheldud; kes väärkohtleb teisi lapsi ² ning ülejäänud perekonnaliikmeid	
Väärkohtlemise tuvastamine ja menetlemise protsess, sh erinevad teenused (Lastemaja, ohvriabi jm)	

² Teemasse sobib ka SKA ja TAI poolt Eestile kohandamisel olev materjal “Flag System” arengule vastava ja mittevastava seksuaalkäitumise hindamise ja sellele reageerimise kohta spetsialisti poolt. Lähemalt: <https://www.flagsystem.org/>

Ennetus (sh taasohvristumise ennetamine), noorte ja laste haavatavus (asendushooldusel viibimine, internet jm) ning märkamise olulisus	
--	--

III PÄEV (8 ak/h)	Mooduli eesmärk ja õpiväljundid
Moodul 2: Laste ja noorte inimkaubandus Sihtrühm: Asendus- ja perekodu töötajad ning lastekaitsetöötajad	
Laste ja noorte inimkaubanduse olemus Eestis (erinevad vormid - tööorjus ja seksuaalne ekspluateerimine;	<p>Eesmärk:</p> <p>Anda ülevaade laste inimkaubandusest (vormid, ohvriks langemise sümptomid, selle menetlemise protsess, ennetamine ja märkamine).</p> <p>Õpiväljundid:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Teab sümptomeid, mis viitavad sellele, et laps on sattunud inimkaubanduse ohvriks • Tunneb inimkabitsemise tuvastamine ja menetlemise protsessi • Teab, kuidas ennetada lapse ohvriks sattumist
Laste inimkaubanduse ohvriks langemise tunnused	
Laste värbamine inimkaubandusse ja värbamise trendid	
Inimkaubanduse ohvriks langemise mõju ulatus ja avaldumise tegurid (lapse vanus, kaubitseja seotus ohvriga; kestvus ja olemus)	
Noorte ja laste haavatavus (asendushooldusel viibimine, internet jm) ja märkamise olulisus	
Inimkaubanduse tuvastamine ja menetlemise protsess, sh andmekaitse (erinevad teenused laste abistamiseks nt (Lastemaja, ohvriabi jm)	
Ennetus (sh taasohvristumise ennetamine)	

IV - V PÄEV (16 ak/h)	Mooduli eesmärk ja õpiväljundid
Moodul 3: Laste ja noorte toetamine Sihtrühm: Asendus- ja perekodu töötajad ning lastekaitsetöötajad	
Lapse toetamine võimalike emotsioonidega toimetulekul (usaldamatus, viha, häbi, süütunne ja hirm jm) ning turvatunde loomise ja tagamise viisid	<p>Mooduli eesmärk:</p> <p>Tutvustada seksuaalse väärkohtlemise ja inimkaubanduse mõju lapsele ning viise kuidas last selles toetada.</p> <p>Õpiväljundid</p> <ul style="list-style-type: none"> • Teab erinevaid vaimse tervise probleeme, mis võivad tuleneda inimkaubandusest/seksuaalsest väärkohtlemisest • Oskab toetada last, keda on seksuaalselt väärkoheldud ja/või kaubitsetud • Teab erinevaid tegureid, millega arvestada seksuaalselt väärkoheldud/kaubitsetud laste kasvatamisel • Oskab tagada turvatunnet lastele, keda on seksuaalselt väärkoheldud ja/või kaubitsetud
Komplekstrauma mõju ajule, mäluüsteemidele (sh lihasmälu) ja kehale ning võtted, millega muuta aju ja keha tasandil ilmnevaid traumajärgseid negatiivseid mõjusid.	
Post-traumaatilise stressi sündroom (olemus, sümptomid, lapse toetamine ja abi saamise võimalused).	
Traumakogemuse võimalikud päästikud	
Lapse ennastkahjustav käitumine ja enesetapumõtted (lapse toetamine ja abistamise võimalused)	
Lapse enesehinnang ja mina-pilt	
Tegurid, millega arvestada seksuaalselt väärkoheldud/inimkaubanduse ohvriks langenud laste kasvatamisel (raskused kiindumussuhte loomisel, emotsionaalne distants, liigselt seksualiseeritud käitumine, vajadus hooldaja hinnangutevaba suhtumise järele)	

VI PÄEV (12 ak/h) Moodul 4: Sihtrühm: Lastekaitsetöötajad ³	Mooduli eesmärk ja õpiväljundid
Seksuaalse väärkohtlemise ja inimkaubitsemise juhtumist teatamise olulisus (sh politsei)	Mooduli eesmärk: Toetada ja julgustada lastekaitsetöötajaid seksuaalse väärkohtlemise ja/või inimkaubitsemise ohvriks langemise kahtluse puhul tegutsema.
Seksuaalse väärkohtlemise/inimkaubitsemise kriminaalmenetluse erinevate etappide ülevaade (et last protsessis paremini toetada)	Õpiväljundid. <ul style="list-style-type: none"> • Oskab adekvaatselt reageerida lapse väärkohtlemise/inimkaubitsemise juhtumi ilmsiks tulemisel • Teab oma rolli juhtumi ja koostöö korraldamisel. • Julgeb vanematega suhelda, kes ei ole väärkohelnud ja kes on väärkohelnud • Teab, kuidas lapsega vajadusel suhelda ja kuidas teda toetada
Lastekaitsetöötaja koostöö teiste spetsialistidega, sh politsei, asendushoolduse töötajad (lastekaitsetöötaja juhtumikorraldajana)	
Võimalikud sekkumisviisid – vanemaga suhtlemine, terapeudi poole pöördumine, muud teenused (ohvriabi, Lastemaja jm).	
Lapse bioloogilise perega suhtlemine (last mitte väärkohelnud vanemaga ja väärkohelnud vanemaga suhtlemine,).	
Laste ja noortega, keda on väärkoheldud, traumakogemusest rääkimise põhimõtted	
Laste ja noortega, kes väärkohtlevad, rääkimise põhimõtted	

³ Koostatud koostöös Tervise Arengu Instituudi

Kasutatud kirjandus

- Abas, M., Ostrovski, N.M., Prince, M., Gorceag, V.I., Trigub, C., Oram, S. (2013). Risk factors for mental disorders in women survivors of human trafficking: a historical cohort study. *BMC Psychiatry* 13:204
- Allnock, D., Hynes, P. (2012). Therapeutic Services for Sexually Abused Children and Young People Scoping the Evidence Base. URL: <https://www.nspcc.org.uk/globalassets/documents/research-reports/therapeutic-services-sexually-abused-children-evidence-review.pdf>
- Ahven, A., Kruusmaa, K-C., Leps, A., Tamm, K., Tammiste, B., Tüllinen, K., Solodov, S., Sööt, M-L. (2018). Kuritegevus Eestis 2017. URL: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumentid/kuritegevusees_tis_2017_veebi01.pdf
- Aydin, B., Akbas, S., Turla, A., Dundar, C. (2016). Depression and post-traumatic stress disorder in child victims of sexual abuse: perceived social support as a protection factor. *Nordic Journal of Psychiatry* 70(6), 418-423.
- Cantón-Cortés, D., Cortes, M.R., Cantón, J. (2012). The role of traumagenic dynamics on the psychological adjustment of survivors of child sexual abuse. *European Journal of Developmental Psychology* 9(6):665-680.
- El-Awad, U., Fathi, A., Petermann, F., Reinelt, T. (2017). Promoting Mental Health in Unaccompanied Refugee Minors: Recommendations for Primary Support Programs. *Brain Sciences* 7(11), 1-12.
- Greenbaum, V. J (2017). Child sex trafficking in the United States: Challenges for the healthcare provider. *PLoS Med* 14(11).
- Hynes, P. (2015) No 'Magic Bullets': Children, Young People, Trafficking and Child Protection in the UK. *International Migration Vol. 53 (4)*, 62-76.
- Jewkes R., Sen P., Garcia-Moreno, C. (2002). Sexual violence. Teoses Krug, E.G., Dahlberg, L.L., Mercy, J.A., Zwi, A.B., Lozano, R. (toim.), *World report on violence and health*. Geneva: World Health Organization, 149-181.
- Kelesa, S., Friborg, O., Idsøec, T., Sirind, S., Oppedala, B. (2016). Depression among unaccompanied minor refugees: the relative contribution of general and acculturation-specific daily hassles. *Ethnicity & Health*, 21(3), 300-317.
- Kendall-Tackett, A., Williams, L.M., Finkelhor, D. (1993) Impact of Sexual Abuse on Children: A Review and Synthesis of Recent Empirical Studies. *Psychological Bulletin* 113 (1), 164-180.
- Leps, A. (2015) Ülevaade Inimkaubanduse olukorrast Eestis. URL: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumentid/4-2015_luhiulevaade_inimkaubanduse_olukorrast_eesti.pdf (05.03.2018)
- Leps, A. (2017). Inimkaubandus. Kogumikus Ahven, A., Kruusmaa, K.C., Leps, A., Tamm, K., Tammiste, B., Tüllinen, K., Solodov, S., Sööt, M-L. Kuritegevus Eestis 2017. (74-80). URL: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumentid/kuritegevusees_tis_2017_veebi01.pdf
- Ottisova, L., Smith, P., Shetty, H., Stahl, D., Downs, J., Oram, S. (2018) Psychological consequences of child trafficking: An historical cohort study of trafficked children in contact with secondary mental health Services. *PLoS ONE* 13(3).

- Oram, S., Abas, M., Bick, D., Boyle, A., French, R., Jakobowitz, S., & ... Zimmerman, C. (2016). Human Trafficking and Health: A Survey of Male and Female Survivors in England. *American Journal Of Public Health*, 106(6), 1073-1078
- Oppedal, B., Idsoe, T. (2015). The role of social support in the acculturation and mental health of unaccompanied minor asylum seekers. *Scandinavian Journal of Psychology*. 56(2), 203-211.
- SOS Lasteküla (2018). Saatjata alaealised. URL: <https://www.sos-lastekyla.ee/mida-me-teeme/saatjata-alaealised/>
- Steenbakkens, A., Ellingsen, I.T., van der Steen, S., Grietens, H. (2018). Psychosocial Needs of Children in Foster Care and the Impact of Sexual Abuse. *Journal of Child and Family Studies* 27: 1324–1335.
- Soo, K., Lukk, M., Ainsaar, M., Beilmann, M., Sammul, M., Tamm, G., Espenberg, K., Murakas, R., Arak, T., Aksen, M., Vahaste-Pruul, S., Kutsar, D. (2016). Laste ja noorte seksuaalse väärkohtlemise leviku uuring URL: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/laste_ja_noorte_seksuaalse_vaarkohtlemise_leviku_uuring_2015_0.pdf
- Soonets, R., (1997). Laste väärkohtlemine. Lapse väärkohtlemine. Tartu: AS Atlex.
- Tervise Arengu Instituut (2018) TAT „Asendushoolduse kvaliteedi tõstmine“ URL: <http://www.tai.ee/et/tegevused/koolituskeskus/koolitused/tat-asendushoolduse-kvaliteedi-tostmine>
- Twigg, N.M. (2017). Comprehensive Care Model for Sex Trafficking Survivors. *Journal of Nursing Scholarship* 49(3), 259-266.
- United Nations Office on Drugs and Crime. Global Report on Trafficking in Persons 2016. Vienna: United Nations; 2016
- United Nations Office On Drugs And Crime (2016) Global Report on Trafficking in Persons. URL: https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/glotip/2016_Global_Report_on_Trafficking_in_Persons
- Unterhitzberger, J., Eberle-Sejari, R., Rassenhofer, M., Sukale, T., Rosner, R., Goldbeck, L. (2015). Trauma-focused cognitive behavioral therapy with unaccompanied refugee minors: a case series. *BMC Psychiatry* 15, 1-9.
- Vabadusevastased süüteod (03.01.2018). Riigi Teataja I. Kasutatud 05.03. 2018 URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/184411?leiaKehtiv>
- Vervliet, M., Meyer-Demott, M.A., Jakobsen, M., Broekaert, E., Heir, T., Derluyn, I. (2014). The mental health of unaccompanied refugee minors on arrival in the host country. *Scandinavian Journal of Psychology*, 55(1), 33–37.
- Vervliet, M., Lammertyn, J., Broekaert, E., Derlyn, I. (2014) Longitudinal follow-up of the mental health of unaccompanied refugee minors. *European Child & Adolescent Psychiatry*. 23(5), 337-346.
- Välismaalasele rahvusvahelise kaitse andmise seadus (01.01.2018) Riigi Teataja I. Kasutatud 05.03.2018. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/102072013067?leiaKehtiv.pdf>